
प्रकरण पाचवे

उ प सं हा र

प्रकरण पाचवे

उ प सं हा र

=====

मराठी कथा वाङ्मयात "ग्रामीण कथा" हा एक महत्त्वाचा प्रवाह आहे. या प्रवाहाला समृद्ध आणि सक्स बनविणा-या कथाकारात द. मा. मिरासदार यांचे स्थान महत्त्वाचे आहे. द.मा. मिरासदार यांनी आपली ग्रामीण कथा विनोदाच्या अंगाने लिहिली आणि ग्रामीण मराठी कथेला एक वेळे वळण आणि परिमाण देण्याचा यशास्वी प्रयत्न केला. इ.मा. मिरासदार यांच्या "माझ्या बापाची पेंड" व "गप्पागोष्टी" या दोन कथा-संग्रहातील कथांचा चिकित्सक अभ्यास या लघुप्रबंधिकेत केला आहे. या अभ्यासाचे निष्कर्ष येथे उपसंहाराच्या रूपाने संक्षेपाने मांडावयाचे आहेत.

"विनोद" या शब्दाचा अर्थ "थट्टा, मंमत" असा आहे. अनेक तत्त्वज्ञानी, विचारवंतांनी "विनोदा"ची व्याख्या करण्याचा प्रयत्न केला. त्या व्याख्या-मधून विनोदाच्या एखाद-दुस-या वैशिष्ट्याचा निर्देश आढळतो. या व्याख्या व्याप्ती वा अतिव्याप्तीच्या दोषांनी युक्त आहेत. त्यामुळे विनोदाची सर्व-मान्य व्याख्या अजून व्हावयाची आहे. तथापि "जीवनातील विसंगतीचे सहदयतेने केलेले चिंतन आणि त्याचा कलात्मक आविष्कार म्हणजे विनोद" ही विनोदाची व्याख्या स्वीकारार्ह्य वाटते.

विनोदाचा सुक्ष्मपणे विचार करून अभ्यासकांनी विनोदाचे अनेक प्रकार नोंदविलेले आहेत. या प्रकारात स्वभाविनिष्ठ, प्रसंगनिष्ठ आणि शब्दनिष्ठ हे विनोदाचे महत्त्वाचे प्रकार आहेत. मानवी स्वभावविशेषांतून स्वभाविनिष्ठ विनोद घडतो, तर विपरीतपणा किंवा संकट यावर प्रसंगनिष्ठ विनोद आधार-लेला असतो. अतिशयोक्ती हा शब्दनिष्ठ विनोदाचा आधार आहे.

मराठी वाङ्मयातील विनोदाचा विचार करता प्राचीन मराठी वाङ्मयात विनोदाचा वापर क्वचितच दिसतो. अव्वल झंजी कालखंडात विनोदी

साहित्याची निर्मिती होऊ लागली. मराठी वाङ्मयात विनोदी लेखनाची परंपरा कोल्हटकरांपासून सुरु झाली. विष्णूशास्त्री चिपळूणकर, श्री.कृ. कोल्हटकर, बाळकराम, न.चिं. केळकर, कॅप्टन लिमये, ताम्हणकर, चिं. वि. जोशी, प्र.के. अत्रे इत्यादिकांनी ही परंपरा समृद्ध केली. आज अनेक साहित्यिकांनी विनोदाचा विविधांगी आविष्कार करून मराठी साहित्यात विनोदाला स्वतंत्र स्थान व प्रतिष्ठा प्राप्त करून दिली. त्यात पु.ल.देशपांडे शामराव ओक, दत्तू बांदेकर, व्यंकटेश माडगूळकर, शंकर पाटील, द. मा. मिरासदार, रमेश मंत्री, कसंत सबनीस, सुभाष भेडे, बाळ गाडगीळ इत्यादी लेखकांचे श्रेय अधिक आहे. आज मराठी विनोदी साहित्याला विविधांगी धुमारे फुटत आहेत. मराठी विनोदी साहित्य समृद्ध, सक्स आणि संपन्न होत आहे.

ग्रामीण मराठी कथा विनोदाच्या अंगाने लिहिण्याचा पायंडा व्यंकटेश माडगूळकरांनी पाडला आणि शंकर पाटील, द.मा. मिरासदार यांनी त्यात लक्षाणीय भर घालून तिला "मराठी ग्रामीण विनोदी कथा" अशी स्वतंत्र संज्ञा प्राप्त करून दिली.

मिरासदारांच्या कथेमध्ये शालेय वातावरणाशी निगडित असणा-या कथांना एक वेगळेच स्थान आहे. शाळा-मुले-मास्तर हा मिरासदारांच्या सतत कुतूहलाचा विषय बनलेला आहे. विद्यार्थी दशोतील आणि शिक्षाकी पेशातील अनेक बारकावे हेच त्यातील खाचाखोचा मिसळीलपणे मांडल्या आहेत. "माझ्या बापाची पेंड", "व्यंकूची शिकवणी", "खेड्यातील एक दिवस" या कथांचे निवेदन त्यांनी लहान मुलांच्या मुखाने केल्याने त्या कथांना वेगळीच सुमारी आली आहे. हे बालनिवेदक निरागस चौक्सबुद्धीने आपल्या शिक्षकांना, आई-वडिलांना प्रश्न विचारतात. पण शिक्षकांच्या आणि आई वडिलांच्या ठिकाणी असणाऱ्या "मी" पणाची भावना, अहंमन्यप्रवृत्ती, "मुलांना काय समजते" अशी भावना, बटाईखोर स्वभाव यामुळे उलट त्यांचेच पितळ उघडे पडते. मुलांच्या

जिज्ञासूपणाचे, कुतूहलाचे त्यांच्याकडून समाधान होत नाही. आणि मग जाता जाता ही लहान मुले मोठ्यांच्या मुखपणावर, आत्मप्रौढीवर, दौर्बल्यावर नेमकेपणाने प्रकाश टाकतात. "वर्गातील एक पाठ" आणि "डॉईंग मास्तरांचा तास" या कथांमधून मिरासदार शिक्षकी पेशातील अनेक चांगल्या वाईट गोष्टी-वर नेमके बोट ठेवतात. या कथा अधिक सुवासदार होण्याचे कारण म्हणजे मिरासदारांच्या प्रत्यक्षा जीवनानुभवातून या कथा आलेल्या आहेत. या कथांना अधिक कलात्मकता आली आहे.

कौटुंबिक प्रसंगनिष्ठ कथेतून मिरासदार कुटुंबातील सर्व घटकांचे बारकाळ्याने निरिक्षण करून कथेत वापर करतात. मिरासदार आपल्या विनोदी शैलीने या कथा रंजक बनवितात. कुटुंबातील पति-पत्नि संबंध, भाक्कीतील नात्या-गोत्याचे स्वप्न, कुटुंबातील दारिद्र्य, दारिद्र्यामुळे कुटुंबातील घटकांची होणारी कुचंबणा, ओढाताण इत्यादी प्रसंग मिरासदार विनोदी शैलीने उभे करतात. "मुले पळविण्याचा प्रकार" या कथेत दत्तू चम्बेवाला आणि त्याची बायको गंगी हे जोडपे मिरासदार रंगवितात. "भावकी" सारख्या कथेतून मानवी स्वभावातील वैराचे वास्तवपूर्ण चित्रण करतात.

गंभीर प्रकृतीच्या कथांमधून नेहमी रंजकतेकडे कळणारी मिरासदारांची शैली तटस्थतेने वर्णन करते. ही तटस्थ वृत्ती मिरासदार फार कौशल्याने प्रकट करतात. पात्रांच्या अगर प्रसंगांच्याबाबत ते कुठेही भावविवश होत नाहीत. आपला तोल कुठेही ढळू न देण्याचे फार तोठे पथ्य मिरासदारांच्या लेखणीने या कथांमधून सांभाळलेले आहे. "रानमाणूस" कथेतील बापूदेवाच्या एकुलत्या एका मुलाचा मृत्यू आणि "काकांची गंभीर गोष्ट" या कथेतील काका गंभीर या गृहस्थाचा मृत्यू या दोन्ही घटना तितक्याच गंभीरपणे, तटस्थपणाने मिरासदार वर्णन करतात. तर "कोणो एके काळी" सारख्या कथेत सामशामाचे दुःख तटस्थपणे पण विलक्षण सहानुभूतीने व काव्यात्मकतेने ते प्रकट करतात.

ग्रामीण प्रसंगासोबतच अस्सल गावरान व्यक्ती आणि वल्ली तितक्याच टंगदारपणे मिरासदार आपल्या "व्यक्तिचित्रप्रधान कथा" मधून चित्रित करतात. या कथांतील काही व्यक्ती बिलंदर, धूर्त व क्लंदर आहेत, तर काही निरागस, भोळ्याभाबड्या, समजस आहेत. काही विद्विष्ट थापाड्या आहेत. काही निगरगट मनाच्या आहेत. काही व्यक्ती अबोल आहेत. विविध वृत्ती-प्रवृत्तींच्या व्यक्ती आणि वल्लींनी मिरासदारांचे कथाविश्व भरून राहिले आहे. यातील अनेक व्यक्ती मिरासदारांना प्रत्यक्षा भेटलेल्या आहेत. या व्यक्तींचे स्वभाव, विशिष्ट लकबी, त-हेवाईक वागणे-बोलणे यांचे जवळून दर्शन घडल्याने या व्यक्ती वास्तव वाटतात.

मिरासदारांच्या "कळस", "हरवल्याचा शोध", "माझी पहिली चोरी", "मदत", "माझा कै. वृत्तपत्रव्यवसाय", "चुकामूक", "झोप", या कथांमधून प्रसंग आणि व्यक्ती यांचा एकत्र मिलाफ होऊन या कथा रंगतदार बनल्या आहेत.

एकूणच मिरासदारांच्या कथांचे आशय आणि विषय हे वैविध्यपूर्ण आहेत. मिरासदार अनेक प्रकारच्या व्यक्ती, प्रसंग, घटना, किस्से कधी वास्तव तर कधी कल्पनेच्या सहाय्याने उभा करून कथा सजा बनवितात. ग्रामीण भागातील कोर्टकचेरीची भानगड, बाईची भानगड, भाक्कीतील पिढ्यानपिढ्याचे भांड्या, शाळेच्या परिसरात घडणारे गंमतीदार प्रसंग, बिलंदर, धूर्त, बेरकी, अहंमन्य, समजस, उदार, थापाड्या, निरागस, भोळ्या-भाबड्या व्यक्तितरेखा, ऐतिहासिक, व्यावसायिक व्यक्तितरेखा आणि घटना, प्रसंग यातून मिरासदारांची विनोदी शैली साकारते. ग्रामीण अस्सल वास्तव मिरासदार बारकाव्यासहित उभे करतात.

द.मा. मिरासदार प्रामुख्याने ग्रामीण जीवनातल्या विसंगतीवर आपले लक्ष केंद्रित करतात. ग्रामीण जीवनातील रंजक असलेले विषय मिरासदारांच्या कथेला चटकन विनोदी पाहणीवरचा रंजकपणा आणून देतात. विनोदयोग्य विषय, व्यक्ती आणि प्रसंग यांच्या चित्रणाला मिरासदारांच्या मिसकील

निवेदन पध्दतीची जोड मिळाल्यामुळे तर या विनोदाची रंगत आणखीनच वाढली आहे.

"माझ्या बापाची पेंड", "माझी पहिली चोरी", "चुकामूक", "हरवल्यांचा शोध", "मदत", "माझा कै. वृत्तपत्र व्यक्साय", "काकांची गंभीर गोष्ट", "झोप" या कथामधील विनोदाचे स्वल्प प्रसंगनिष्ठ आहे. अर्थात ही प्रसंगनिर्मिती करित असताना उपहास आणि उपरोधाच्या छटाही या विनोदात मिसळलेल्या आहेत. तर काही ठिकाणी मनुष्यस्वभावातील विसंगतीवर विनोद आधारलेला आहे. "माझी पहिली चोरी" या कथेतील विनोदाचे स्वल्प सामाजिक टीका" करणारे आहे. हा विनोद उपहासामुळे निर्माण झाला आहे. कथेच्या उत्तरार्धात व शेवटी अतिशयोक्तीची-अतिशयोक्ती झाली आहे. मानवी स्वभावातील विसंगतीवर आधारित विनोदाचे सुंदर दर्शन "व्यंकूची शिकवणी", "काकांची गंभीर गोष्ट", "एक सदाशिवराव आणि त्यांची बायको", "दोंडाई मास्तरांचा तास", "खेड्यातील एक दिवस", "निकाल" या कथामधून घडते. मिरासदारांच्या विनोदाचे खास वैशिष्ट्य म्हणजे व्यक्तिविशेष आणि प्रसंग-विशेष यांमधील हास्यबीजे ओळखण्याची मिरासदारांची शक्ती होय.

"गणपत पाटील", "व्यंकूची शिकवणी", "माझ्या बापाची पेंड", "चुकामूक", "मदत" या कथामधून गावरान, रांगडा विनोद मिरासदार फुलवितात. आणि सुलवतातही. यामधूनच पुढची पायरी गाळली जाते किश्यांची. "कळस" सारखी कथा ही विनोदी कथा असण्यापेक्षाही किस्सा स्वल्पाची आहे. नठव्या-णवबादची एक सफर", "रानमाणूस", "भावकी", "मुले पळविण्याचा प्रकार", या कथामधील विनोद मानवी जीवनातल्या दुःखाला स्पर्श करतो. "कोणो स्के काळी" या कथेची प्रकृती विनोदाची नसली तरी सोमशामाने केलेला विनोद मानवी मनातल्या दुःखाचे सहज दर्शन घडवून जातो. अशा विनोदामधून मानवी जीवनाचा अस्सल गाभाच वाचकांच्या हाती लेखक देत असतो.

मिरासदारांच्या कथेतील विनोदाचे स्वरूप हे असे आहे. त्यांच्या मिस्कील कल्पनाक्लासाचे दर्शन घडवतो. मानवी जीवनातील क्लिंशंगतीवर त्यांचा विनोद आधारलेला आहे.

मिरासदार ग्रामीण जीवनातील विविध थरातील, वर्गातील व्यक्तिचित्रे रेखाटतात. या व्यक्तिरेखा वास्तव, ठसठशीत व जीवन्त आहेत. विविध स्वभावाच्या आणि प्रवृत्तीच्या या व्यक्तिरेखा मिरासदारांचे माणूस ओळखण्याचे कौशल्यच प्रकट करतात. व्यक्तीच्या हालचालींचे, बोलण्याचे, लकबींचे, सवयींचे बारकाव्यानिशी मिरासदार वर्णन करतात.

मिरासदारांच्या या व्यक्तिचित्रणातील काही व्यक्ती इरसाल आहेत. (व्यंकू, धायगुडे), काही भांडखोर (अण्णा देशपांडे, बाबू पेलवान) आणि चूमी आहेत (राघू देशपांडे), काही बेरकी आहेत (तूका बनकर, गणपत वाघमोडे), तर काही जगण्यासाठी गुन्हेगारीच्या मार्गांनी गेली आहेत. (सोन्या बामणा, दत्तू चम्बेवाला), पोराच्या वात्सल्याचे थडो बांधून त्यावर विडी फूंकत बसणारी काही निर्घृण आहेत. (बापूदेव) यातली काही तशी सरळ पण विद्विप्त थापाडी आणि बटाईखोर आहेत. (नाना घोडके), काही परिस्थितीच्या कवाटयात सापडून दुःखाचे कट सोसताहेत (सोमशर्मा, प्रो. सदाशिवराव), काही क्लिंशंगण झोपाळू आहेत, (नागू गळी), योग्य संधी मिळताच पुढे सरकणारी काही आहेत (इनामदारांचा जावई), काही अंगी फाजील आत्मविश्वास बाळगणारी अहंमन्य प्रवृत्तीची आहेत (भिकू मुंगळे, डोंईंग मास्तर, बेबीचे वडिल, वृत्तपत्रकार निवेदक), काही उदार, प्रेमळ, समंजस तेवढीच इर्ष्येबाज आणि अहंकार जोपासणारी आहेत (गणपत पाटील). अशा प्रकारे अनेकविध स्वभावाचे उत्तम नमुने या कथातून आपल्यासमोर येतात.

मिरासदार पात्रांच्या रंगस्मासह, त्यांची वेशभूषा, त्यांची खास अशी भाषा, त्यांच्या आवडी-निवडी, विशिष्ट सवयी, लकबी या सर्व गोष्टींचे

बारकाव्याने निरिक्षाण करून चित्रण करतात. मिरासदारांच्या कथेत पात्रांची संख्या मर्यादित असते. मिरासदार व्यक्तित्वे शारीरिक वर्णन वास्तव व हुबेहुब करतात. (अण्णा देशपांडे, नागू गवळी), पात्रांची वेशभूषा आणि लकबीचे सुक्ष्म निरिक्षाण मिरासदार करतात व ती व्यक्ती चित्रित करतात (नाना घोडके), व्यक्तीच्या ज्या प्रमुख प्रवृत्ती बनलेल्या आहेत त्याची कारणमीमांसा मिरासदार आपल्या कथेत देतात. (सोन्या बामण, दत्तू चम्बेवाला, प्रो.सदा-शिवावराव, सोमशर्मा, नाना घोडके).

मिरासदार आपल्या कथेत मध्यवर्ती म्हणून स्वीकारलेल्या व्यक्तिभोक्ती अन्य गौण वा कमीअधिक महत्वाच्या व्यक्ती चित्रित करतात. प्रमुख व्यक्ती-बरोबर या गौण व्यक्तींच्याही स्वभावछटा स्पष्ट होतात. "कळस" कथेतील तुका बनकर, नामा चौगुले, सदा वाणी, गणपत वाघमोडे, रामा खरात ही चौकडी, "झोप" कथेतील नागू गवळी आणि त्यांची बायको व चोर, "माझी पहिली चोरी" या कथेतील निवेदक, पोलीस फौजदार, घरची मंडळी, शेजा-पाजारी व पाहुणे मंडळी. या गौण पात्रांमुळे मुख्य पात्र उठावदार होण्यास मदत होते. तसेच या व्यक्तीही वाक्कांच्या चांगल्याच लक्षात राहतात. हे कौशल्य मिरासदारांना चांगल्याप्रकारे अवगत आहे.

मिरासदारांच्या कथेतील पात्रांना त्यांचे त्यांचे दुःख आहे, व्यथा आहे. हे दुःख, व्यथा झाकण्यासाठी, सोसण्यासाठी ही माणसे बाह्याविष्कार केळा दाखवत असली तरी अंतःकरणात भावविव्हल असतात. ही पात्रे हास्योत्पादक वाटत असली तरी हास्यास्पद ठरत नाहीत. त्यांच्या मनातील दुःखामुळे ती वाक्कांच्या सहानुभूतीला पात्र ठरतात. नाना घोडके (नव्याण्णावबादची एक सफर), सोमशर्मा (कोणो एके काळी), दत्तू चम्बेवाला (मुले पळविण्याचा प्रकार) प्रो. सदाशिवावराव (एक सदाशिवावराव आणि त्यांची बायको) या व्यक्ती याचे उत्तम उदाहरण होत.

मिरासदारांच्या सर्वच व्यक्तित्वे वैशिष्ट्य म्हणजे या सगळ्याव्यक्तिंना आयुष्यात रस आहे. जगण्याची जबरदस्त ओढ आहे. नाना थोडकेसारखा माणूस आपल्या जीवनातील अपूर्णता कल्पक धापांनी झाकून टाकून जगण्याचा प्रयत्न करतो तर सोमशर्मासारखा विद्वक्क आपले दुःख पचवून हसत-हसतून जातो.

आपल्या कथेतील पात्रांशी मिरासदार नेहमी निरागसपणे एकत्र होतात. त्यांच्या मनात शिरतात, त्यांचे गुणदोष टिपतात. ही एकत्रता कधी अशा पातळीवरची असते की ते प्रथमपुरुषी निवेदन करतात. अशा गोष्टींचा नायक "मी" असतो. (माझ्या बापाची पेंड", "सोन्या बामण", "रानमाणूस", "माझी पहिली चोरी", "माझा कै. वृत्तपत्रव्यवसाय" या कथा). कधी क्वचित ते मानवी मनाच्या गहिरेपणात खोल बुडी मारतात. (कोणो एके काळी).

मिरासदार ग्रामीण जीवनातल्या विविध व्यक्तित्वा तन्मयतेने आणि टांगदारपणे रेखाटतात. धूर्त, इरसाल, बेरकी, कावेबाज, समजस, उदार, मनमोकळ्या अशा अनेकविध प्रवृत्तींच्या व्यक्तित्वा चटकन नजरेत भरतात. मिरासदारांना या माणसांविषयी जिळहाळा, प्रेम आहे. एखाद्या कसबी चित्रकाराप्रमाणे मिरासदार आपल्या व्यक्तित्वा जीवन्त व वास्तवपणे उभ्या करतात.

द.मा. मिरासदारांच्या सर्वच कथावस्तू या दैनंदिन जीवनानुभवातून आलेल्या आहेत. त्यामध्ये सूप विविधता आहे, वास्तवता आहे. मिरासदारांचे कथाविश्व हरत-हेच्या व्यक्तित्वांनी गजबजले आहे. त्यांची कथा अखेर व्यक्तित्वांचे असते. त्यांच्या कथांतील व्यक्तित्वा लक्षाणीय उतरल्या आहेत.

मिरासदारांच्या कथेमध्ये संवादाला इतर चटकंबरोबरच महत्वाचे स्थान आहे. या संवादामुळे पात्रांचे स्वभाव दर्शन घडते. तसेच कथा पुढे सरकत राहण्यास मदत होते. मिरासदारांच्या कथेतील संवाद हे पात्रानुसृत आहेत. संवादासाठी बोलीचा वापर ते करतात त्यामुळे हे संवाद स्वाभाविक,

नैसर्गिक बनले आहेत. मिरासदारांनी प्रत्ययकारी संवादाद्वारे आपल्या कथा-वस्तुंचा उत्तम विकास साधलेला आहे.

मिरासदारांची भाषाशैली ही खास त्यांची आहे. ज्या ग्रामीण जी-नातून ते आलेले आहेत त्या जीवनानुभूतीतून त्यांची भाषाशैली अवतरते. मिरास-दारांच्या कथेतील ग्रामीण जीवनाशी निगडित असणा-या उपमा-उपमाने, वाक्प्रचार, शब्दप्रयोग, म्हणी हे भाषाशैलीचे घटक त्यांच्या कथा सजग बनवितात.

मिरासदारांच्या खास अशा निवेदनशैलीमुळे त्यांच्या कथांना लोकप्रियता लाभली आहे. ग्रामीण जीवनातल्या या कथांचे निवेदन मिरासदार खास गावराज टंगामध्ये करतात. तसेच मिरासदारांनी निवेदनासाठी केलेला लहान गुलांचा वापर हे खास मिरासदारी तंत्र आहे. या लहान मुलांच्या निवेदनामुळे कथांची लज्जत वाटली असून या कथा अधिक खुमासदार बनल्या आहेत.

मिरासदारांच्या कथांचे प्रारंभ हे उल्लेखनीय आहेत. कथेच्या सुरवातीस ते वाचकांचे लक्ष वेधून घेतात आणि मग प्रारंभापासून शेवटापर्यंत वाचकांचे भान सुद्धा देत नाहीत. मिरासदारांच्या कथांची सुरवात वैविध्यपूर्ण आहे. तसेच कथांचे शेवट हे उल्लेखनीय आणि चमत्कृतीतून झालेले आहेत. मिरास-दारांची कथा घटनांच्या क्रमानुसार पुढे-पुढे सरकत राहते आणि अचानक चमत्कृती-पूर्ण शेवट होऊन वाचकाला हास्याचा जोरदार फटकार देते. कथेच्या शेव-टाचे "खास मिरासदारी" तंत्र आहे. त्यांच्या कथांचे शेवट हे त्या त्या कथांची परिणामकारकता वाढविण्यास उपयुक्त ठरले आहेत. कथेच्या शेवटी मिळालेल्या चमत्कृतीपूर्ण क्लोटणीमुळे मिरासदारांच्या कथा वाचकांच्या चांगल्या स्मरणात राहतात. उत्कंठा वाढवत वाढवत ते उच्च बिंदूपाशी वाचकाला नेतात आणि अनपेक्षितपणे क्लोटणी देऊन कथेचा शेवट करतात. कथेच्या या अनपेक्षित क्लोटणीमध्ये मिरासदारांचा हातखंडा आहे.

"माझ्या बापाची पेंड" व "गण्णागोष्टी" या दोन्ही कथासंग्रहातील कथांची पर्यायाने मिरासदारांच्या कथांच्या वाङ्मयीन गुणवैशिष्ट्यांचा मागोवा आपण येथे घेतला.

ग्रामीण जीवनातील रसरशीत विनोदात्म्य अनुभूतीची अभिव्यक्ती आपल्या कथेत करून मिरासदारांनी ग्रामीण मराठी कथेला समृद्ध आणि सुदृढ बनविले. विनोदी ग्रामीण मराठी कथेच्या विकास वाट्यालीत मिरास-दारांचे स्थान महत्त्वपूर्ण आहे.

.....

साधनग्रंथ सूची
=====

- १) अत्रे प्र.के. : "विनोद गाथा",
परचुरे प्रकाशन मन्दिर मुंबई,
तिसरी आवृत्ती, १९८६.
- २) कुलकर्णी कृ.पां. : व्युत्पत्ति कोश, पुणे, १९६४.
- ३) प्रा.कुलकर्णी दा.वि. : मराठी कथा: स्वरूप आणि आस्वाद
स्वाध्याय महाविद्यालय, पुणे १९७६.
- ४) कुलकर्णी उ.दा. : "मराठी-विनोद"
श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे,
प्रथमावृत्ती, १९९०.
- ५) केळकर न.चिं. : "हास्यविनोदमीमांसा"
कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे,
द्वितीयावृत्ती, १९५८.
- ६) गाडगीळ गंगाधर : "साहित्याचे मानदंड"
पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई,
प्रथमावृत्ती १९६२.

- ७) जोशी वा.म. : "विचारसौंदर्य"
 व्हीन्स प्रकाशन, पुणे,
 तिसरी आवृत्ती, १९५९.
- ८) जोग रा.श्री. : प्रदीक्षाणा,
 कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे
 सातवी आवृत्ती १९८०.
- ९) देशपांडे मा.का. : "साहित्यसाधना",
 कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे,
 प्रथमावृत्ती, १९६९.
- १०) संपा.पवार गो.मा. : "मराठी साहित्य: प्रेरणा व स्वल्प"
 हातकणंगलेकर म.द. पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई,
 पहिली आवृत्ती, १९८६.
- ११) भट गो.के. : "साहित्यकरांचा विनोद"
 महाराष्ट्र साहित्य परिषद प्रकाशन,
 पुणे, १९७४.
- १२) संपा.भागवत व इतर : "साहित्य:अध्यापन आणि प्रकार"
 मौज प्रकाशन, मुंबई,
 पहिली आवृत्ती, १९८७.
- १३) डॉ.भोसले द.ता. : "ग्रामीण साहित्य: एक चिंतन"
 मेहता पब्लिशिंग हाऊस, पुणे
 पहिली आवृत्ती, १९८८.

- १४) डॉ. मालशे स.गं. : "आवडनिवड",
सुपर्ण प्रकाशन, पुणे,
द्वितीयावृत्ती, १९७७.
- १५) मिरासदार द.मा. : मिरासदारी,
कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे,
तिसरी आवृत्ती, १९८०.
- १६) मिरासदार द.मा. : "माझ्या बापाची पेंड",
सुपर्ण प्रकाशन, पुणे,
तृतीयावृत्ती पुनर्मुद्रण, १९९०.
- १७) मिरासदार द.मा. : "गप्पागोष्टी"
कुलकर्णी ग्रंथालय, पुणे,
पहिली आवृत्ती, १९६३.
- १८) डॉ. मुलाटे वासुदेव : "ग्रामीण कथा: स्वल्प आणि विकास"
स्मिता प्रिंटर्स, पुणे,
प्रथमावृत्ती, १९९२.
- १९) यादव आनंद : "ग्रामीण साहित्य: स्वल्प आणि समस्या"
मेहता पब्लिशिंग हाऊस, पुणे,
द्वितीयावृत्ती, १९८४.
- २०) वाटवे के.ना. : रसकिर्षा,
कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे,
द्वितीयावृत्ती, १९६९.